

[nová] Čeština
doma
& ve světě

1/2 2013

Nová čeština doma a ve světě

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

1/2 2013

Redakce:

Vedoucí redaktorka – Mgr. Kateřina Romaševská

Výkonná redaktorka – Mgr. Katarzyna Vaculová

Členové redakce – Mgr. Adriana Filas, Mgr. Oleksandr Sukhanek,

Mgr. Maria Simeunovich-Skvortsova

Korektorky – Mgr. Barbora Klímová, Mgr. Šárka Keslerová, Mgr. Olga Fojtíková

Adresa redakce:

Katedra jihoslovanských a balkanistických studií FF UK

nám. J. Palacha 2, 116 38 Praha 1

Tel. (+420) 221 619 347, E-mail: ncds@ff.cuni.cz

Objednávky vyřizuje:

Vydavatelství Filozofické fakulty UK v Praze,

náměstí Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1, e-mail: books@ff.cuni.cz

Grafická úprava, obálka & sazba: Studio Lacerta (www.sazba.cz)

Obsah

Úvodní slovo 9

Recenze / Bohemisté, máte slovo. Čeština ve srovnání s...

Anna Holečková
Schmid, Monika S. (2011): *Language attrition*
(*Key topics in sociolinguistics*)
Cambridge University Press 13

Hana Prokšová
Mareš, Petr (2012): *Nejen jazykem českým:*
studie o vícejazyčnosti v literatuře
Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 17

Jarmila Valková
Lída Holá, Pavla Bořilová (2012, 2011): *Čeština Expres 1 a 2*
Praha: Akropolis 23

Články / Bohemisté, máte slovo. Čeština ve srovnání s...

Lucie Břinková
Srozumitelnost psané češtiny v intrakulturní komunikaci Neslyšících 33

Arťom Andrejevič Indyčenko
K otázce užívání spisovné češtiny v Malopolsku a ve Slezsku v 15.-17. stol. 49

Jana Kocková
Jak se překládají ruské přechodníky 55

Magdalena Kroupová
Problematika neosémantizace internacionálního lexika
(*na materiálu češtiny, polštiny a slovenštiny*) 63

Michala KutlÁková <i>Jak hodnotí obtíŹnost gramatických jevů češtiny Źáci a studenti s němčinou jako rodným jazykem a jejich vyučující</i>	74
Marie Podobová <i>Dynamické a statické vyjádření lokace v češtině a ruštině</i>	94
Anna Rosová <i>Mandelštamův „Koncert na nádraŹí“ v překladu Jana ZÁbrany a Jiřího Kovtuna</i>	110
O autorech tohoto čísla	123

Jak se překládají ruské přechodníky

JANA KOCKOVÁ

Abstrakt: Přechodníky jsou na rozdíl od češtiny v psané ruštině poměrně frekventovaným prostředkem, který slouží zhuštění informativnosti textu. V učebnicích a gramatikách se jako ekvivalenty uvádí především různé vedlejší věty příslovečného určení. Z analýzy výskytů v česko-ruském subkorpusu InterCorpu ČNK však vyplynulo, že nejfrekventovanějším ekvivalentem ruských přechodníků jsou věty hlavní uvozené spojkou *a*, nebo věty spojené asyndeticky. Z vedlejších vět převládaly vedlejší věty vztažné, časté byly i nepravé věty vztažné. Podobnou četnost měla i substantiva (v instrumentálu nebo s předložkou). Téměř nulový výskyt měly neurčité slovesné tvary a potvrzují tak rozvitější využití sekundárně predikativních konstrukcí v ruštině, kterým odpovídají prostředky primární predikace nebo depredikace v češtině.

Klíčová slova: přechodníky, ruština, čeština, ekvivalenty, sekundární predikace, paralelní korpus, překlad

Abstract: Adverbial participles, as opposed to Czech, are language means with a relatively high frequency in written Russian. These constructions are used to condense the meaning and compress the informativeness of the text. The equivalents of Russian adverbial participles often mentioned in course and grammar books are adverbial clauses. However, the analysis of the occurrence in the Czech-Russian subcorpus of the InterCorp ČNK illustrates that the most frequent equivalent of Russian adverbial participles are main clauses with the coordinating conjunction *a* or asyndetic clause. Relative clauses dominated among subordinated clauses and a higher frequency occurred also with false relative clauses. Substantives (in the instrumental case or with a preposition) also occurred with similar frequency. Non-finite verb forms show almost null occurrence. This confirms a more common occurrence of secondary predicative constructions in Russian and their equivalents of primary predication or nominalization in Czech.

Keywords: adverbial participles, verboid, Czech, Russian, equivalents, secondary predication, parallel corpus, translation

Ruština i čeština vykazují mnoho shodných rysů, které nám usnadňují jak osvojení druhého jazyka, tak i překlady mezi oběma jazyky. Zároveň však tato podobnost vede k různým obtížím. Mezi prostředky, které se v systému obou jazyků sice vyskytují, ale jejich uplatnění se však radikálně liší, patří přechodníky. Zatímco ruština má poměrně jednoduchý systém dvou přechodníků (dokonavého a nedokonavého vidu; dále jen d. v., resp. nd. v.), které se nemění v rodě ani čísle, v českých gramatikách se rozlišují dva druhy tvarů přechodníků (přítomný a minulý) a tři druhy podle jejich funkce (minulý, přítomný, budoucí). Kromě toho se v češtině rozlišují tvary

jednotného a množného čísla a v singuláru i tvary tří rodů. Ruština a čeština se však zásadně liší využitím přechodníků; v ruštině se přechodníky užívají velmi často v psaném jazyce, méně v mluveném jazyce. V češtině se přechodníky považují za ustupující, téměř zcela okrajovou formu, která se v současném psaném jazyce objevuje spíše. V ruštině se přechodníky používají jak v beletrii, tak především v odborném a částečně administrativním (деловом) stylu. V obou slouží především ke kondenzaci sdělení a zhuštění informativnosti textu; dovolují informace upřesňovat a doplňovat. Vzájemný poměr přechodníků v obou jazycích je tedy možné stručně shrnout do nepřímé úměry: bohatý systém a velmi nízká frekvence v češtině, naproti tomu prostý systém a vyšší frekvence v ruštině.

Mohlo by se zdát, že ruština bude díky těmto kondenzačním prostředkům jazykem daleko ekonomičtější než čeština. Je tomu však naopak. Text v ruštině bývá delší než text v češtině (jak dokládají i ukázky z korpusu níže). Redundantnost bývá také číselně vyjádřena na základě různých metod: pro srovnání zde uvedme stupeň redundantnosti, který byl v ruštině stanoven na 72–82 %, v češtině je to 64–81 % (Benešová 1964: 337).¹ I na základě této analýzy se ukázalo, že některé přechodníky se v ruštině používají jako sémanticky vyprázdněné, pouze jako syntaktický a pravděpodobně i stylistický prvek.

1. Problematika v gramatikách a učebnicích

Formální přítomnost tvarů přechodníků v obou jazycích vede často k tomu, že se učebnice a gramatiky ruštiny pro Čechy omezují na pouhou morfologii tvarů a poukázání na některé formální (shoda subjektu) a funkční (děj předcházející a současný) aspekty a zmiňují odlišnou četnost využití v obou jazycích. Jestliže je tedy v Havránkově Příručnici mluvnici uvedeno, že se ruština odlišuje „od češtiny podstatně tím, že užívá přechodníků daleko častěji a mnohem volněji; a to nejen v jazyce psaném, ale do jisté míry i mluveném.“ (Havránek 1961: 217),² v Ruské gramatice v kostce najdeme poznámku: „Přechodníky se v češtině používají velmi málo, proto ruské přechodníky překládáme do češtiny zpravidla jiným způsobem.“ (Balcar, M. 1999: 93). K určitému posunu došlo až v Gramatice současné ruštiny (kol. autorů Leda 2012:

1 Pro srovnání podle stejné metody pro angličtinu 70–81 %, pro němčinu 66 %.

2 Podobně i Školní mluvnice ruského jazyka uvádí, že přechodník je „zvláště v knižním slohu ruštiny prostředkem zcela běžným, mnohem častěji využívaným než v češtině.“ (Bauer 1968: 141).

106), kde je navíc uvedeno, že „přechodníky jsou v češtině vnímány jako zastaralé nebo knižní.“ Srovnání současných výskytů ruských přechodníků v paralelním korpusu InterCorp ukazuje velmi rozdílnou frekvenci, v češtině se na rozdíl od ruštiny přechodník téměř nevyužívá.³

Některé, především starší, učebnice a gramatiky výslovně neuvádějí možné ekvivalenty v češtině, buď je implikována ekvivalentnost českého přechodníku (bez ohledu na jeho skutečné užívání v současném jazyce), nebo je bez bližší specifikace poukázáno na to, že „není správné překládat do češtiny každou ruskou přechodníkovou vazbu přechodníkem.“ (Bauer 1968: 141). Příruční mluvnice ruštiny (Bauer – Mrázek – Žaža 1960: 312) uvádí jako nejčastější ekvivalent souřadnou větu a dále různé vedlejší věty příslovečného určení. Novější učebnice uvádějí na prvním místě vedlejší větu časovou a poté v různém pořadí další druhy vět příslovečného určení: příčiny, podmínky, účinku, přípustky. Jako varianta je uváděna i souřadná věta a předložková vazba (Balcar 1999: 93; kol. autorů Leda 2012: 106; Barnett 2007: 302).⁴ Liší se pouze Ruština pro samouky, která na prvním místě uvádí samostatnou větu připojenou spojkou *a*, další varianty jsou nepříliš specifikovány jako vedlejší věta uvozená různými spojkami a příslovečné určení vyjádřené podstatným jménem, většinou s předložkou (Nekolová – Camutaliová – Vasiljeva – Lešková 2007: 473).

Rozdílné používání přechodníku není více rozvinuto ani v učebnicích češtiny pro Rusy, kde se většinou přechodníky nezmiňují vůbec. Ještě v učebnici z roku 1988 je jako ekvivalent ruského přechodníku uváděn český přechodník, i když pouze jako knižní forma, která se v mluveném jazyce nevyskytuje (Широкова – Адамец – Влчек – Роговская 1988: 322). V novějších učebnicích se většinou přechodníky neuvádějí. Jako výjimku můžeme zmínit Češtinu pro Rusy, kde se hned v úvodním shrnutí rozdílů mezi oběma jazyky uvádí, že „v češtině se mnohem méně používají přídavná jména slovesná a přechodníky“ (Mrověcová 2009: 8).

Jestliže se dříve publikace opíraly o excerpce nebo spíše o vlastní jazykový cit a praxi, nabízejí nám paralelní korpusy možnost podložit (nebo korigovat) předchozí údaje dostatečným množstvím materiálu. Údaje získané pro tento článek vycházejí z analýzy výskytů v paralelním česko-

3 Srov. redukováná četnost (ARF) v česko-ruském subkorpusu InterCorpu pro ruské přechodníky ARF = 29 631, pro české přechodníky ARF = 9130. Pro oba jazyky byla provedena ruční filtrace tvarů (např. vyloučení tvarů *рочитае, конче, несмотря* apod., blíže srov. Kocková (2011, 2013).

4 Ruština pro pokročilé navíc uvádí věty způsobové a srovnávací (Barnet 2007: 302).

-ruském korpusu InterCorp. Bylo analyzováno 426 výskytů přechodníků vidu dokonavého a 340 výskytů přechodníků vidu nedokonavého v ruštině. Při pojetí ekvivalence vycházím z Barnetova vymezení systémově-funkční ekvivalence jako externí funkce. Tedy srovnávání vůči logicko-obsahovým a funkčně-sémantickým kategoriím (Barnet 1983: 17–25). Při dělení jednotlivých ekvivalentů vycházím pro přehlednost z dělení na slovní druhy, případně na druhy vět. Částečně je tak zachycena jazyková tendence ve volbě mezi prostředky primární nebo sekundární predikace v češtině. Dělení podle slovních druhů však do určité míry u jmen toto rozlišování stírá. Hranice mezi sekundární predikací a depredikací je vágní především u substantiv, kde často nelze jednoznačně určit, zda má jméno určitý predikativní potenciál nebo je zcela tohoto potenciálu zbaveno, srov. např. *účasti, zachraňováním*. Z provedené analýzy vyplývá nejen, jaké prostředky čeština využívá, ale i v jaké míře se dané prostředky vyskytují.

2. Výsledky analýzy

Výsledky analýzy částečně potvrdily navrhované ekvivalenty v učebnicích a gramatikách ruštiny, ovšem frekvence jejich výskytu není nijak vysoká. U obou přechodníků jednoznačně převládaly větné útvary s **určitým slovesným tvarem** (72 % u přechodníku d. v. a 59 % u nd. v.). Slovesné tvary určité byly u obou přechodníků téměř rovnoměrně zastoupeny ve větě hlavní a vedlejší. Věty hlavní byly častěji spojeny spojkou (nejčastěji *a*) (1). V menší míře, nikoli však okrajově (přibližně 10 %), byly spojeny asyndeticky (2). Z vedlejších vět převládala u přechodníku minulého věta časová (také přibližně 10 %) (3), častá byla věta vztažná (4) a podmínková. U přechodníku přítomného se mezi ekvivalenty objevovala nejčastěji věta vztažná a nepravá věta vztažná (5) (obě necelých 6 %).⁵ Věta časová měla u přechodníku nd. v. o něco menší frekvenci. Nepravá věta vztažná byla častým ekvivalentem i u přechodníků d. v.

(1)

Тем не менее, национальное согласие нарушилось, <пошатнув> все исходные предположения относительно политики Израиля.

Nicméně národní konsenzus se posunul a <otřásl> všemi předpoklady v izraelské politice.

5 Nepravá věta vztažná uvozená spojkami *příčemž, čímž, což*.

<Отвергнув> заключение соглашения с Израилем в 2000-м году, Фатх привел к последовавшим за этим беспорядкам...

V roce 2000 <odmítl> Fatáh dohodu s Izraelem a raději rozpoutal násilnou revoltu...

(2)

<Сплюнув>, он грохает молотком по чему-нибудь и убегает...

<Odplivne si>, sekne kladivem a uteče...

(3)

Доброе утро, Бронтя, – сказала она, <подходя> к колпаку.

„Dobry večer, Bronťo,“ pozdravila, když <přišla> ke kopuli.

(4)

К разочарованию многих вместо превознесения политической реформы Ху закончил свою тусклую речь, вновь <подчеркнув> мрачное понятие о Трех Представителях...

Ke zklamání mnoha lidí nakonec Chu přednesl nevýraznou řeč, která namísto velebení politické reformy opětovně <zduřaznila> bezútěšný koncept „tří reprezentantů“ ...

(5)

Первая реакция на ядерное испытание Северной Кореи была однородно критической, <достигнув> высшей точки (на данный момент) в Резолюции 1718 Совета Безопасности ООН...

Počáteční reakce na severokorejský jaderný test byly bez výjimky kritické, což <vyvrcholilo> (zatím) rezolucí 1718 Rady bezpečnosti OSN...

Значительные инвестиции, направленные на снижение уровня безработицы, укрепление бюджетов и развитие человеческого капитала усилили экономику, <повышая>, как ее среднесрочный потенциал роста, так и стабильность...

Ekonomiku posilují významné investice do zaměstnanosti, seškrтанé rozpočty a kvalitní lidský kapitál, což <zvýší> jak její střednědobý růstový potenciál, tak její stabilitu.

Пřechodník d. v. v ruštině vyjadřuje **пřecházející děj** (1), může však vyjadřovat i děj **současný** nebo **následující** (2):

(1)

<Потерпев провал> в защите конституции от внутренних врагов, веймарские либералы показали...

Tím, že **<nedokázali chránit>** ústavu před vnitřními nepřáteli, výmarští liberálové prokázali...

(2)

Даже **<став>** демократическими государствами, вы будете вызывать у нас подозрения...

I když **<se stanete>** demokracií, vždy vás budeme podezírat...

... расстегнул пиджак, **<высвободив>** маленький крепкий животик гурмана.

...rozepnul sako a **<uvolnil>** malé gurmánské břicho.

Neurčité tvary slovesné se objevovaly okrajově, převládal mezi nimi infinitiv, často ve spojení s modálním nebo fázovým slovesem, tedy opět s formou určitého slovesného tvaru:

Их стратегия также изменилась, **<сосредоточившись>** на растущей важности...

Rovněž jejich strategie znamenala posun a **<začala se zaměřovat>** na rostoucí význam...

Z přechodníků se v analyzované části vyskytovaly pouze přechodníky přítomné, a to jako ekvivalenty jak přechodníku d. v., tak i nd. v. Jako ekvivalenty ruských přechodníků přítomných se objevovaly i ustrnulé slovesné tvary jako *počínaje*, *nemluvě*, *soudě*, které ze synchronního hlediska již přechodníky nejsou. Na ukázkou uvádím příklady českého přechodníku přítomného jako ekvivalentu ruského přechodníku d. v.:

...бросила... в огонь, **<встав>** на распухшие колени...

... hodila do ohně, **<klečíc>** na oteklých kolenou...

Она всюду водила за собой Петерса, крепко **<стиснув>** его руку...

Všude s sebou Kleinpetra vodila, **<držíc>** ho pevně za ruku...

Substantiva tvořila 14 % u d. v., resp. 12 % u nd. v. a v obou případech převládaly tvary s předložkou. Hojně byly zastoupeny i tvary instrumentálu,

okrajově nominativu. Některá substantiva měla i v češtině výraznější predikativní náboj (*vychvalováním, zachraňováním*); jiná měla jednoznačně nominální charakter (*producent, výrobce* jako ekvivalenty ruského *производя*). Adjektiva i adverbia byla zastoupena okrajově kolem 0,05 %. Pro dokreslení uvádím několik příkladů substantiv s předložkou (1) a v instrumentálu (2):

(1)

<Спасая> финансовую систему...

<Při zachraňování> finanční soustavu...

<Остановив> гиперинфляцию и <заявив> о стабилизации цен, она сократила свой государственный сектор...

<По zastavení> hyperinflace a <nastolení> cenové stability zredukovala veřejný sektor...

(2)

... Путин завоевал существенную общественную поддержку, <заявив>, что...

... Putin získal významné veřejné sympatie <prohlášením>, že...

Подобная путаница позволяет России вводить в заблуждение некоторых членов, <подписывая> долговременные контракты на поставку энергоносителей...

Tato zmatečnost dává Rusku možnost lovit jednotlivé členské státy <uzavíráním> dlouhodobých energetických dohod...

3. Závěr

V učebnicích a gramatikách se upozorňuje na různou míru využití ruského a českého přechodníku. Většina příruček uvádí mezi překladovými možnostmi na prvním místě různé vedlejší věty příslovečné, zejména větu časovou, příčinnou, podmínkovou. Pravděpodobně vycházejí při tomto doporučení z nejčastější syntaktické funkce ruského přechodníku a odvozují z ní české ekvivalenty. Jako další možnosti překladu jsou uváděny věty hlavní a spojení s předložkou. Analýza ekvivalentů ruských přechodníků však ukázala, že nejčastějším českým ekvivalentem je sice určitý tvar slovesný, ale ve větě hlavní uvozené spojkou *a* (20 % u nd. v., 22 % d. v.), následovaný větou hlavní spojenou asyndeticky. Z vedlejších vět nejvyšší frek-

venci věta vztažná a nepravá věta vztažná. Vysoká frekvence nepravé věty vztažné může odrážet určitou stylistickou neobratnost, se kterou se někdy setkáme především v převzatých žurnalistických textech, nicméně i ona patří k českým prostředkům vyjadřujícím ruský vedlejší děj. Z přívlaskových vět měla nejvyšší frekvenci věta časová, přípustková a způsobová. Srovnatelnou frekvenci měla i substantiva, která se vyskytovala nejčastěji ve spojení s předložkou nebo v instrumentálu. Adverbia, adjektiva a neurčité tvary slovesné se používají okrajově. Především je třeba zdůraznit nulový výskyt přechodníku minulého a minimální zastoupení přechodníku přítomného v češtině.

Bibliografie:

- Barnet, V. (1983): K problému ekvivalence při lingvistickém srovnávání, in: Hrabě, V. – Široková, A. (eds.), *Konfrontační studium ruské a české gramatiky a slovní zásoby II.*, Praha: Univerzita Karlova, s. 7-26.
- Benešová, E. (1964): O matematické lingvistice, in: *Pokroky matematiky, fyziky a astronomie IX*, 6, Praha: ČSAV, s. 335-343.
- Bauer, J. – Leška, O. – Mrázek, R. – Veselý, J. (1968): *Školní mluvnice ruského jazyka*. Praha: SPN.
- Bauer, J. – Mrázek, R. – Žaža, S. (1960): *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy, II, Skladba*, Praha: SPN.
- Balcar, M. (1999): *Ruská gramatika v kostce*. Praha: Leda.
- Barnet, V. (2007): *Ruština pro pokročilé*. Voznice: Leda.
- Havránek, B. (1961): *Příruční mluvnice ruštiny*, Praha: SPN.
- Kocková, J. (2011): Ekvivalenty ruských přechodníků dokonavého vidu v češtině na základě paralelních korpusů, in: *Korpusová lingvistika Praha 2011*, 1 InterCorp, s. 251-262.
- Kocková, J. (2013): Ekvivalence na základě paralelních korpusů na příkladech přechodníků vidu nedokonavého v ruštině, in: *Sborník Lingvistika Praha 2013*, dostupné na: <http://lingvistikapraha.ff.cuni.cz/node/171>.
- Nekolová, V. – Camutaliová, I. – Vasiljeva – Lešková, A. (2007): *Ruština nejen pro samouky*. Voznice: Leda.
- Mrověcová, L. (2009): *Čeština pro Rusy*. Brno: Edika.
- Широкова, А. – Адамец, П. – Влчек, Й. – Роговская, Е. (1988): *Чешский язык*, Москва: Высшая школа.